

Ярославича та угорської партії уклали якісь домовленості. Ймовірно, що саме представники першої партії були ініціаторами запрошення польського князя Лешка, обіцяючи послух та виплату всіх податків. Однак, за вістками хронік, бояри винощували і якісь інші плани, бо міста здавали з боєм, а в самому Галичі збирали значні сили⁷². За В. Татищевим, галичани в противагу полякам і Романові висували кандидатуру Ростислава Рюриковича⁷³, але зазнають невдачі.

Отже, можна виділити такі головні етапи процесу формування боярських партій та угруповань, у рамках кожного з яких реалізуються певні тенденції.

Перший етап (друга половина XI – перша половина XII ст.). На цей час одним із основних принципів політики бояр Перемишля, Звенигорода, Тербовля та Галича є прагнення звільнитися від претензій Володимира і Києва, всіляко підтримувати ворогів волинського князя, сприяти самостійності Волині та недопущення її об'єднання з Києвом. Для цього етапу характерним є високий ступінь консолідації боярства довкола князя, що виступає гарантом об'єднання та незалежності земель і від якого залежали успіхи реалізації основних політичних та економічних прагнень місцевого боярства.

Другий етап (середина XII – початок XIII ст.) характеризується поступовим посиленням політичного й економічного впливу боярства та прагненням нав'язати свою волю князеві. Це посилення виникає поступово, у напруженій політичній боротьбі, шляхом частих змов та виступів, підкорення своїй волі віча, через творення тих чи інших партій та висунення нових претендентів на княжий стіл. З цього часу, зокрема в Галицькій землі, чітко простежується декілька партій та боярських угруповань. Останні не мали чіткої політичної платформи і залежно від політичної ситуації підтримували того чи іншого князя, входили до тієї чи іншої боярської партії.

⁷² “Великая хроника” ... – С. 136.

⁷³ Татищев В. Н. История Российская... – Ч. 2. – С. 165.

Фортеця : збірник заповідника “Тустань” :
на пошану Михайла Рожка.
– Л.: Камула, 2009. – Кн. 1. – С. 135-143

Василь РУДИЙ

ДО ІСТОРІЇ ЗАМКУ ДАНИЛОВИЧІВ – ВИГОВСЬКИХ У С. РУДА ЖИДАЧІВСЬКОГО РАЙОНУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

З появою людини з'явилася потреба захищатися та оборонятися, що привело до створення адекватних своєму шляху розвитку засобів захисту. Протягом віків населення, що проживало на українських землях, звело значну кількість оборонних пунктів і фортифікаційних систем. Археологічні дослідження цих пам'яток дають можливість наукової класифікації, визначення часу появи та періодів використання, вивчення їх просторово-планувальної структури, а також методів і засобів такого будівництва.

Варто зауважити, що значні напрацювання з історії фортифікаційних споруд у західноукраїнському регіоні здійснили М. Рожко, О. Мацюк, М. Кучера, а в останній час В. Пшик та ін.¹, які на основі археологічних та документальних матеріалів з української кастеології подали вартісні дослідження, наповнені картосхемами та світлинами пам'яток мілітарної архітектури.

На Прикарпатті з перших століть нашої ери дослідники відмічають наявність значної кількості селищ та городищ, часом з-поміж яких виділяються укріплені садиби заможної шляхти. Одним з таких пунктів є укріплення, виявлене в с. Руда.

Населений пункт Руда розташований у південній частині Жидачівського району обабіч р. Бережниця, однієї з приток Дністра. Місцевість навколо нього – рівнина, що знаходиться на висоті 270 м над рівнем моря. З північної сторони до села прилягає присілок

¹ Рожко М. Ф. Тустань давньоруська наскельна фортеця. – К., 1996; Корчинський О. М. Городища IX–XIV ст. в басейні Верхнього Подністров'я: дис. канд. іст. наук. – Л., 1996; Мацюк О. Я. Замки і фортеці Західної України. – Л., 1997; Рудий В. Городи та укріплені пункти Перемишльської землі в системі оборони Руської держави // АДЛУ. – Л., 2003. – Вип. 6. – С. 139-161; Пшик В. Укріплені міста, замки, оборонні двори та інкастельовані сакральні споруди Львівщини XIII–XVIII ст.: Каталог-інформатор. – Л., 2008.

Кохавина, який тягнеться на північ аж до селища міського типу Гніздичів. З південно-східного боку розташовані села Лівчиці та Бережниця, з південно-західного – Ганнівці. Близько 18 км відділяє с. Руду від міста Стрий та біля 12 км від Жидачева (рис. 1)².

З початку XXI ст. розпочалися археологічні дослідження на місці маєтку гетьмана України Івана Виговського у с. Руда, на території подвір'я сучасної середньої школи (ур. Замчище). Улітку 2004 р. археологічна експедиція Львівського національного університету ім. Івана Франка увагу зосередила увагу на розкопках західної частини шкільної території, де на глибині до 0,8 м було виявлено залишки споруди з побутовим матеріалом XVII–XVIII ст.³ Повністю розкопати цей об'єкт не вдалося, оскільки він перекритий будівлями XIX–XX ст.

Дослідивши архівні матеріали, тестаменти подружжя Виговських, інші документи та публікації, встановили, що в кінці XIV ст. першим власником садиби-замку в с. Руда був дідич Данило Дажбогович Задеревацький, який, крім Руди, тримав ще Задеревач, Підмихайлівці, Колоколин. За заслуги Данило Дажбогович одержав від угорської королеви Єлизавети села Лисовичі, Дирич, Григорів (1371),⁴ а пізніше, 1394 р., від короля Володислава-Ягайла села Чагрів, Загвоздя, Джурів (Журів), Руду з присілками у Галицькому, Жидачівському повітах з умовою військової служби в дві “коріє” і десять стрільців⁵. Даниловичі-Задеревацькі – давня руська шляхетська родина гербу Сас, яка проживала в Галичині протягом XIV–XVIII ст. Найдавніші архівні згадки, які стосуються родоначальника роду Даниловичів, датуються 70-ми роками XIV ст. Від моменту своєї появи в Галичині Даниловичі належали до середніх верств населення шляхти⁶.

У 1623 р. населений пункт Руда отримав статус міста (Магдебурзьке право) і став центром ключа сіл: Волиці, Лівчиць, Ганнівців, Бережниці, Йосипович. За свідченням джерел, містечко мало

² Dąbkowski P. Z przeszłości Rudy i Kochawiny. // Odbitka z “Księgi pamiątkowej 50-lecia gimnazjum IV im. Jana Długosza we Lwowie”. – Lwów, 1928. – S. 5; Геренчук К. І., Койнов М. М., Цись П. М. Природно-географічний поділ Львівського та Подільського економічних районів. – Л., 1964. – С. 158.

³ Рудий В. Пошуки місця поховання гетьмана Івана Виговського на Львівщині. (За археологічними дослідженнями) // АДЛУ. – Л., 2007. – Вип. 10. – С. 217–227; його ж. З історії маєтку Виговських на Галичині // Іван Виговський: зб. ст. наук. конф., присвяч. чотирьохсотим роковинам від народження гетьмана військового Івана Виговського. – Л., 2006. – С. 51–55; його ж. Скляні вироби з маєтку Виговських // Там само. – С. 60–66; Рудий В., Вітвицька Г. Археологічні дослідження на території садиби Виговських у с. Руда // Там само. – С. 56–59.

⁴ Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie. – Lwów, 1884. – T. 10, dok. 11. – S. 1; Herbarz Polski. Część I. Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich / ułożył i wydał Adam Boniecki. (дадї - Herbarz Polski Adama Bonieckiego). – Warszawa, 1901. – T. 4. – S. 86.

⁵ Herbarz Polski Adama Bonieckiego. – S. 86; Целуйко О. Історичні пам'ятки родини Даниловичів у Руському воєводстві: історіографія питання // Історичні пам'ятки Галичини: матеріали другої наук. краєзнав. конф., 21 лист. 2002 р. – Л., 2003. – С. 32.

⁶ Целуйко О. Історичні пам'ятки ... – С. 32–43; Dąbkowski P. Z przeszłości Rudy i Kochawiny... – S. 7.

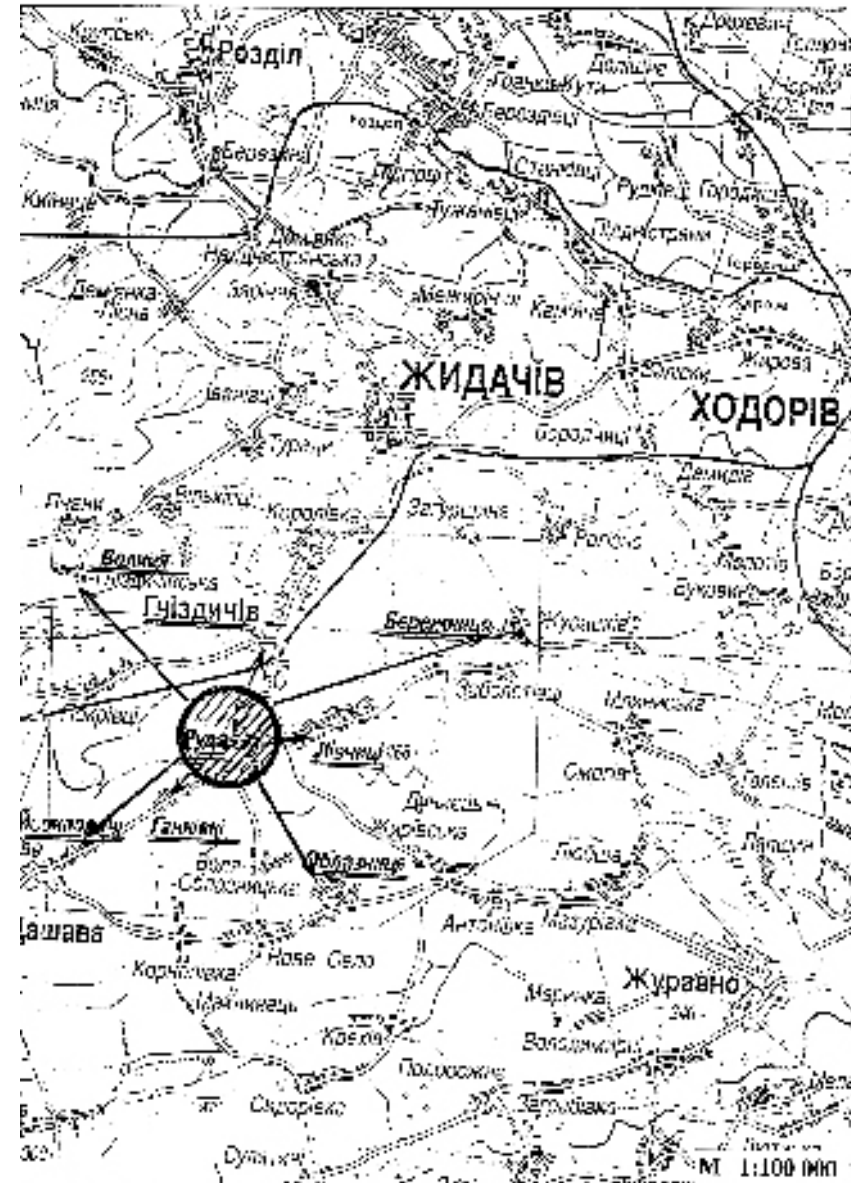


Рис. 1. Картосхема населених пунктів, які у XV–XVIII ст. належали до ключа маєтностей шляхтичів Даниловичів та Виговських.

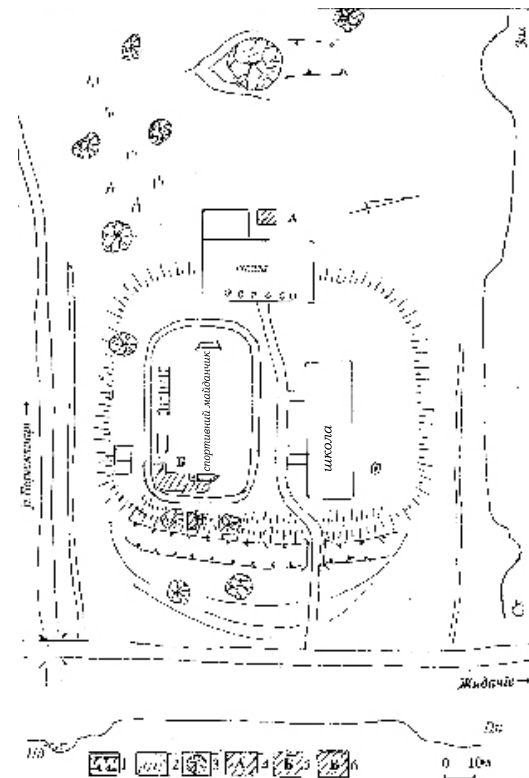


Рис. 2. План укріплення в ур. Замчище у с. Руда. Умовні позначення: 1 – рів; 2 – межі дворища; 3 – дерево; 4 – розкоп 2004 р.; 5 – розкоп I. 2006 р.; 6 – розкоп II. 2006 р.

1657–59 роках гетьманом України, а в кінці життя київським воєводою, Виговський прагнув відновити як цілісність України (яка на початку 60-х років XVII ст. була поділена на Правобережну під гнітом Польщі та Лівобережну – Москви), так і повернути гетьманську булаву. Тому підтримував козацько-селянські повстання Івана Сірка та Степана Сулимки проти польської шляхти у 1663–1664 років.¹⁰ На початку

укріплений замок, у якому жила згадана українська шляхта у XIV–XVIII ст., було заведено магістрат. Остання згадка про місцевий замок датована 1830 р.⁷ Дослідник М. Чермінський, посилаючись на твір “Хвала Марії в Кохавинському образі, славному своїми чудами”, виданий 1780 р., зазначав, що з 1646 р. в Руді вели міські судові книги, які писали до середини XVIII ст.⁸ Подальша доля документів невідома.

У 1660 р. м. Руда разом із селами Гніздичів, Ганнівці, Юсиптичі (Йосиповичі), Лівчиці, Бережниця, Волиця від Францішка Даниловича, як пише П. Домбковський, переходить у власність Івана Виговського⁹. Варто відзначити, що экс-гетьман України І. Виговський на цей час володів також містами Бар та Любомль, наданими у власність польським королем Яном Казимиром за підписання у 1658 р. Гадяцької угоди. Будучи у

⁷ Dąbkowski P. Z przeszłości Rudy ... – S. 8.

⁸ Czerminski M. Kochawina w przeszłości i dobie obecnej. – Kraków, 1912. – S. 15.

⁹ Dąbkowski P. Z przeszłości Rudy... – S. 7; Лаба В. Історія села Руда. – Л., 1996. – С. 6.

¹⁰ Latorpisiec albo Kroniczka Joachima Jerlicza. – Warszawa, 1853. – Т. 2. – S. 1892; Яворницький Д. І. Історія запорізьких козаків: у 3 т. / пер. з рос. І. Сварник. – Л., 1991. – Т. 2. – С. 227; Герасимчук В. Смерть Івана Виговського // Ювілейний збірник на пошану М. Грушевського. – К., 1928. – Т. 1. – С. 208–211; Мицик Ю. Гетьман Іван Виговський. – К., 2004. – С. 56. Пасічник М. Гетьман України Іван Виговський. – Л., 2006. – С. 187–195.

березня 1664 р. Івана Виговського заарештували правобережний гетьман Павло Тетеря та польський полковник Себастьян Маховський, а 16 березня без суду та слідства розстріляли.¹¹

У квітні 1664 р., за даними польського мемуариста Миколи Ємйоловського, останки экс-гетьмана перевозять до “маєтку в Руду під Стрий... щоб його там як Русина по руськи було поховано”¹². У цей же час Ю. Стеткевич також переправляє до м. Руди з околиць Бару змучену пережитими трагічними подіями дружину Виговського, свою двоюрідну сестру Олену, яка була присутня при перепохованні тіла чоловіка біля Руди в Юсипчицькому монастирі Вознесення Господнього (тепер ур. Бучина, с. Йосиповичі Стрийського району), про що свідчить заповіт останньої¹³.

У 2006 р. археологічна експедиція ЛНУ ім. І. Франка продовжила обстеження дворища садиби українських шляхетних родів Даниловичів та Виговських у с. Руда (сучасне шкільне подвір'я) (рис. 2).

Детальніше дослідження подвір'я школи встановило, що у II ст. нашої ери на вказаній території знаходилося селище населення липицької культури¹⁴, а з часом, у кінці I тис. н. е., тут виникає городище, яке у XIII ст. стає укріпленим осідком, а пізніше, у XIV–XVIII ст., – замком, маєтком знатних українських родів Даниловичів та Виговських, на що вказують як матеріали археологічних досліджень, так і архівні дані.¹⁵

Зі східного боку дворища нині є міститься широкий рів, який, мабуть, був розширений та поглиблений у XIX–XX ст. Ширина рову у верхній частині становить 15 м, довжина – 86 м. Зараз через рів перекинуто бетонний міст, що веде до приміщень середньої школи. Рів штучно засипано з південного та північного боку у новітній час, щоб води з р. Бережниця не потрапляли у нього і не створювали небезпечної ситуації для молодших школярів.

Дворище у середні віки було обнесене валом і в плані мало прямокутну форму. З південного сходу його омивала р. Бережниця. Із заходу та північного сходу було прорито рів, у який направлялися

¹¹ ЦДАА. – Ф. 309. Оп. 1. Спр. 1740. Переяславський О. До історії війн Руїни. [рукопис]. – 250 с.; Літопис Самовидця / під видавництвом Я. Дзири. – К., 1971. – С. 95; Летопись Григорія Грабянки. – К., 1854. – С. 186; Latorpisiec ... – S. 83–88; Костомаров М. Руїна. Гетьмановане Брюховецького. – Тернополь, 1892. – Т. 7. – С. 30.

¹² Pamiećtniki Muktotaja Jemiolowskiego. – Lwów, 1850. – S. 187.

¹³ Ролле Й. Жінки при Чигиринському дворі в другій половині XVII ст. / пер. В. Лукача // Зоря. – Л., 1896. – С. 480, р. 17; Заповіт Олени Виговської (Стеткевич), дружини Київського воєводи Івана Виговського (без означення місця, дня і місяця) 1664 р. Опубліковано Українським науковим тов-вом у Києві. – Т. XV. – С. 16–19; Документи і матеріали. № 73 // Пасічник М. Гетьман України Іван Виговський... – С. 327–330; Ващипин М. Йосиповичі – село з маєтку Івана Виговського. – Стрий, 2002. – С. 39–40.

¹⁴ Рудий В. Звіт про історико-археологічне дослідження середньовічного укріплення в урочищі Замчище на території с. Руда Жидачівського району Львівської області у 2006 р.: машинопис. – Л., 2006.

¹⁵ ЦДАА. – Ф. 19. Оп. 16. Спр. 89. Пшик В. Укріплені міста... – С. 65–66.

води річки. (рис. 3). Унаслідок земляних робіт під час спорудження панських маєтків у XIX – на початку XX ст., будівель сучасної середньої школи, гаражу, стрілецького шкільного тиру, спортивної площадки та формування шкільного подвір'я земляні укріплення XIV–XVIII ст. майже не збереглися. Зрозуміло, що в'їзд на середньовічне укріплення був зі східного боку, від сільської дороги, де й тепер міститься вхід до шкільного двору.

Потрібно сказати, що аналогічні середньовічні укріплення XIII–XVII ст. досліджували археологи П. А. Раппопорт, М. А. Филипчук, П. М. Довгань на теренах України¹⁶.

Нині на середньовічному дворіці розташовано будівлі середньої школи та господарські споруди, а центральна частина двору в окремих місцях має потужний щебеневно-гравійний засип та частково заасфальтована і слугує спортивною площадкою, що значно утруднює археологічні дослідження.

З огляду на таку ситуацію 2006 р. було вирішено зондувати південно-східну частину шкільної спортивної площадки, вільну від гравію та асфальту. Розкоп площею 60 м² був закладений у південно-східному куті шкільної спортивної площадки у 12 м на захід від рову, 36 метрах на південь від шкільної будівлі та 13 м на північ від шкільного туалету.

Унаслідок археологічних робіт було виявлено багаточислове поселення з перших століть нашої ери, а також артефакти XIII–XVI ст. та фундаменти будівлі XIV–XVIII ст. На матеріалах дослідження варто зупинитися детальніше.

Розкопками встановлено, що над липицьким поселенням II – початку III ст. н.е. підноситься розвал фундаменту кам'яного замку, ширина стін якого становила до двох метрів. Споруда знаходиться на віддалі 12 м від рову, який зараз міститься у східній частині подвір'я школи. У розвалах кам'яних стін міститься цегла-пальчатка, окремі цеглини мають у центрі штучні вм'ятини-клейма. Речові знахідки з розкопу представлені фрагментами глиняного начиння – горщиків, накривок, мисок, кахлів, виробами скляного посуду із шишками-наліпками на стінках, металевими виробами, кістками великої та дрібної рогатої худоби, коней, свиней, свійських птахів, перепаленим деревним вугіллям тощо.

На жаль, через заасфальтованість шкільної спортивної площадки повністю дослідити розміри фундаменту середньовічної споруди не вдалося, оскільки він виходив за межі досліджуваної ділянки у західному напрямку. Розвал фундаменту та стіни середньовічної споруди являють монотонну сіро-жовтувату, глиняно-піскувату

¹⁶ Филипчук М. Дослідження городищ у Верхньому Подністров'ї // Львівський археологічний вісник. – Л., 1999. – Вип. 1. – С. 75, рис. 4; Довгань П. Археологічні дослідження городища в Буську, на передмісті Воляни // АДАУ. – Л., 2002. – Вип. 5. – С. 254–255, рис. 2.



Рис. 3. Укріплений двір Даниловичів-Виговських кінця XVIII ст. (Карта Ф. фон Міга).

суміш, до складу якої входять великі камені та цегла-пальчатка, що чітко виділяються на фоні розкопу. Товщина залягання розвалу фундаменту становить 0,30–0,40 м.

Потрібно зауважити, що активна діяльність людей у новий та новітній періоди (XIX–XX ст.) призвела до значного вибирання каменю та цегли-пальчатки для пізніших забудов на вказаній території і майже повністю знищила середньовічну споруду та рухомий матеріал середньовічного часу.

Виявлена колекція глиняного посуду налічує понад тридцять фрагментів. Найчисленнішу групу становлять горщики. Вони представлені уламками вінець, часом із вушками, стінок та донних частин. Переважна більшість з них темно-сірого забарвлення (так звані "сиваки"), окремі світло- та темно-коричневих кольорів. Частина фрагментів мають сліди двосторонньої поливи - зеленого або жовтого кольорів. Усі вони виготовлені на швидкообертвовому колі з високоякісного тіста з домішкою дрібного піску.

Окремі фрагменти мають відігнуті назовні округлені вінця та закраїну для кришки з внутрішнього боку, що продовжує традиції давньоруської кераміки. Шийка виражена слабо, на місці переходу плічок до тулуба помітне ребро. Деякі вінця вертикально стоячі з плавно відхиленими зверху потовщеннями, подекуди підправлені ззовні (у вигляді так званого козирка), плавно переходять у плічка

також з ребром. Орнаментация на горщиках відсутня. Перераховані вище ознаки характерні для горщиків та глечиків, які виготовляли на наших землях у XIV-XVI ст.¹⁷

Знайдено десять фрагментів днищ, які, ймовірно, належали середнім гончарним посудинам. Товщина основи денеч та бічних стінок виробів сягає 1 см. Діаметри денеч становлять від 0,08 до 0,16 м. Крім того, у розвалах укріпленої споруди містилися уламки декількох неорнаментованих покришок. Відростки покришок мають зрізану пласку поверхню. Цей посуд представлений в основному темно-сірими кольорами.

Певну колекцію становлять фрагменти тарілок та мисок. Одна група з них характеризується заокругленими вінцями, внутрішнім зламом на тулубі, що переходить у широке дно. На іншому посуді відсутній внутрішній злам, а край вінець відігнуті назовні. Збережені фрагменти мають сліди досить багатого оздоблення рослинним орнаментом, часом з технікою ріжкування, поливи. Діаметр вінець становить від 0,25 до 0,30 м. Внутрішня частина однієї з мисок покрита білою поливою і розписана червонувато-брунатними квітами. Деякі фрагменти виконані в кольоровій гамі, близькій до гуцульського розпису. Це дає підстави стверджувати про місцеве їхнє походження.

На глибині 0,30 м у розвалах споруди виявлено також фрагменти скляних виробів, серед яких виділяється уламок пляшки-штофа з частиною бічної поверхні. Вона світло-матового кольору. Діаметр вінець становить 0,02 м. З цього посуду збереглися тільки шийка із шишкоподібною печаткою на плічку посуду. Такий скляний посуд побутовув у XVI-XVII ст. на землях Польщі та Західної України.¹⁸

На глибині 0,40-0,50 м від сучасної поверхні містилися уламки коробчастих кахлів, покритих світло-коричневою, жовтувато-брунатною поливою. Переважна більшість уламків належить до румпів кахель і лише декілька - до лицьової частини. Лицьова сторона кахлів була оздоблена фігурками коня, півня, а також рослинним орнаментом. Один із фрагментів кахлів оздоблений, мабуть, фігуркою геральдичного хижого птаха (орла). Ці кахлі дослідники датують XVI-XVII ст.¹⁹

¹⁷ Виноградська Л. І. До питання про хронологію середньовічної кераміки з Новгород-Сіверського // Археологія. - 1988. - № 61. - С. 50-52; її ж. До історії керамічного та скляного виробництва на Україні у XIV-XVIII ст. // Археологія. - 1997. - № 2. - С. 129-140; Гупало В. Д. Трансформація древнерусских традицій моделювання кераміки во II пол. XIII-XV вв. // Garncarstwo i kaflarstwo na ziemiach polskich od późnego średniowiecza do czasów współczesnych: materiały z konferencji. Rzeszów. 21-23. IX. 1993. - Rzeszów, 1993. - С. 185-189.

¹⁸ Виноградська Л. І. До історії - С. 129-140; Коваль В. С. Слово о бутылке (штрихи к историческому исследованию) // Археологічний літопис Лівобережної України. - К., 2001. - Вып. 1. - С. 172-173.

¹⁹ Виноградська Л. І. До питання ... - С. 54, рис. 4; 13-15; Присяжний К. Виникнення та розвиток кахельових печей. Пропозиції до реставрації // Вісник Укрзахідпроектреставрації. - А., 2003. - № 13. - С. 116-118, рис. 13, 1-4.

На цій же глибині було виявлено залізні підкову, завіс до дверей та цвяхи ковальської роботи. Цвяхи мають довжину 0,075-0,10 м, чотиригранну конусну форму, прямокутні з приплюснутими краями головки.

Цікавою є знахідка невеликого мідного підвісного замка округлої форми. Його діаметр становить понад 0,04 м. Можливо, він використовувався для замикання скриньки або шкатулки.

Знахідки, виявлені в розвалах укріпленої споруди, належать до XIV-XVII ст. Темний перепалений ґрунт та деревне вугілля вказують, що мешканці замку зазнавали нападів і не завжди виходили переможцями у військових баталіях.

Виявлені залишки середньовічного замку XIV-XVII ст. дають змогу підтвердити архівні дані про місцезнаходження укріпленої споруди в с. Руда на колишньому дворіщі давньоукраїнських родів Даниловичів та Виговських²⁰.

У наступних польових сезонах археологи продовжать вивчення залишків середньовічного укріплення села Руди, дані про які значно розширяють карту фортифікаційних споруд на Прикарпатті. Прослідкувати всі етапи існування спершу селища, пізніше городища та замку можливо за умови скрупульозного вивчення об'єкта, опрацювання всіх архівних джерел та проведення ґрунтовних археологічно-архітектурних досліджень.

Підсумовуючи сказане, слід наголосити, що великомасштабні розкопки в майбутньому на території дворіща укріпленої садиби шляхтичів Даниловичів-Виговських дадуть можливість зібрати певну колекцію побутових речей, зброї, ювелірних виробів XIV-XVIII ст., що значно збагатить фондові матеріали Музею-меморіалу гетьмана України Івана Виговського у с. Руда.

²⁰ ЦДІА - Ф. 19. оп. 16. спр. 89.; Dąbkowski P. Z przeszłości Rudy... - S. 8.